

ד. הצלה נוספת בניקוי החטאים לאחר המיתה, על ידי גהינום ושאר עונשים נפשיים

ואמנם גזר עוד חסדו¹⁹ יתברך שמו להרבות ההצלה לבני האדם²⁰, שימצא עוד מין צירוף אחר למי שיתכן בו הצירוף, דהיינו למי שגבר בו הרע תגבורת גדול²¹, אך לא כל כך שיהיה משפטו להאבידו לגמרי. והוא כלל עונשים שהיותר רשום²² בהם הוא הדין בגהינם²³. והכוונה בו הוא להעניש החוטא כפי חטאיו, באופן שאחרי הענישו לא

הערות - ילמד ענוים דרכו

19 החסד האלוהי אינו בא לבטל את הדין, אלא לכוון את הדין כדי שיויבל לתיקון. על כן החסד מאפשר להמתין בדין שמה האדם יתקן את מעשיו, וכן מכוון את הדין שיהיה לשם תיקון ולא מכת אכזרי - מסילת ישרים פרק ד. ובדעת תבונות סי' קנד הוסיף שהחסד גורם שאם הדין והעונש לא הובילו לתיקון, הקב"ה מאריך אף לזמן שאכן הדין יוביל לתיקון.

ויסורי הגוף והנפש הם מצד החסד כדי לאפשר לאדם תיקון. כמאמר הגמרא בברכות על יסורים של אהבה - "כי את אשר יאהב ה' יוכיח". וכן כתב הרמח"ל בדעת תבונות סי' נד: "בכל מידה ומידה שהוא ית"ש מודד לנו, נבחין שני עניינים: הנראה והנסתר. דהיינו, הנראה - הוא השכר והעונש, למי שנמדדה לו המידה ההיא לפי מה שהיא, הטובה היא אם רעה. והנסתר - היא העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מידותיו, להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי. כי כך היא המידה ודאי, שאין לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לתיקון השלם, וכעניין שאמרו 'כל מאי דעבדין מן שמיא - טוב'. והם הם דברי הנביא: 'שוב אפך ותנחמני', כי יודיע דרכיו הקב"ה לעתיד לבוא לעיני כל ישראל, איך אפילו התוכחות והיסורין לא היו אלא הזמנות לטובה, והכנה ממש לברכה. כי הקב"ה אינו רוצה אלא בתיקון בריאתו, ואינו דוחה הרשעים בשתי ידיים; אלא אדרבה, מצרפם בכור להתקן, ולצאת מנוקים מכל סיג. והכוונה זאת אחת היא לו ית' בכל מעשיו שהוא עושה עמנו, להימין ולהשמאל".

20 כלומר מגמת ההשגחה האלוהית הכללית היא שכמה שיותר בני אדם יזכו לחיי עולם הבא. וזה נובע מתכלית הבריאה, שדרך הטוב - להיטיב.

21 דעת הרמב"ן בשער הגמול, שמי שיש לו רוב זכויות ומיעוט עוונות - מתייסר בעולם הזה. וכן הבינוני שלא ביטל מצוות עשה. אבל הבינוני שגם ביטל מצוות עשה - נידון לגיהנם לזמן קצר ויוצא. ומי שיש בו רוב עוונות ומיעוט זכויות - נידון ל"ב חודש ועוד עונשים, ולבסוף זוכה להיות "אפר תחת כפות רגלי הצדיקים". [לדעת הרמב"ן, באש הגיהנם נידונים גם הרשעים הגמורים שאין להם חלק לעולם הבא אלא נידונים בה לדורי דורות. אבל מהרמב"ם בהל' תשובה פרק ח משמע שאין להם יסורים אלא הם נאבדים לגמרי, ואין יסורים אלא לתיקון. הרמח"ל במאמר העיקרים נוקט כשתי הדעות בשני שלבים: "ובצער ההוא ישאו החוטאים את עוונם. ואם ראויים הם לשכר אחר כך - הנה יטהרו מחטאם וילכו למנוחה. ואם לא - יענשו עד אבדם, ודבר זה לא יקרה לישראל אלא מעט מן המעט". והטעם להעניש ואז להאביד אינו מצד ההכנה האישית, אלא מטעם ההכנה הכללית שהעולם צריך שינוקה מכל רע, ועל כן יתנקה הרע מהם, וכיוון שאין בהם כלל טוב - יאבדו.]

יש מקומות שניתן ללמוד מהרמב"ן שיסורי גיהנם הם למי שהורגל בחטא.

22 כלומר - היותר מפורסם בדברי חז"ל. בניגוד לכך הקלע וכו' שהם מפורסמים פחות.

23 דיני גיהנם לא התחדשו אלא אחר חטא אדם הראשון, וכדבריו לעיל א, ג, שעולם הנשמות התחדש בעקבות החטא ההוא. אלא ששם ביאר את מטרת שהות הנשמות בגן עדן, וכאן מתאר את שהות הנשמות בגיהנם. כשם שאחר החטא הוצרך הגוף לעבור זיכור והכנה לחיי עולם הבא על ידי המיתה, והוצרך ליצור מקום המתנה והכנה לנשמה, כך הוצרך גם ליצור את יסורי הנפש ודין גיהנם.

יהיה עוד חוב עליו על המעשה הרע שעשה, ויוכל אחרי כן לקבל הגמול האמיתי כפי שאר מעשיו הטובים²⁴.

ונמצא שעל ידי זה, האובדים ממש יהיו מזער לא כביר²⁵. כי הנה לא יהיו אלא אותם שגבר בהם הרע שיעור כל כך גדול²⁶ שאי אפשר שימצא להם מקום בשום פנים להיות נשארים בגמול האמיתי ובהנאה הנצחיית.

שלושה חלקי הדין

והנה נמצא הדין מתחלק לשלושה חלקים²⁷: כי עיקרו הוא לעולם שאחר התחייה כמ"ש. אך המעשים הראויים ליגמל קודם לכן, הנה יש מהם שיוגמלו בעולם הזה ויש מהם שיוגמלו בעולם הנשמות.

אכן משפטי הדין הזה בפרטיו איננו נודע כי אם לשופט האמיתי לבדו. כי הוא היודע אמיתת מציאות המעשים ותולדותיהם בכל בחינותיהם ופרטיהם, ויודע מה מהם ראוי שיגמל בזמן אחד ובדרך אחד, ומה בזמן אחר ובדרך אחר. ומה שידענו אנחנו, הוא רק כלל דרכי ההנהגה הזאת על מה היא מיוסדת ואל מה היא סובבת, והוא - מה שביארנו, שתכלית כל העניין הוא לקבץ קיבוץ שלמים שיהיו ראויים ליקבע לנצח בהתדבקותו יתברך שמו. וכדי שעניין זה ישתלם כראוי, הוצרכו העניינים הקודמים האלה כולם, להכין ולהזמין העניין הזה התכליתי וכמ"ש.

ה. סגולת היסודין להסרת עכירות הגוף

והנה כשתעמיק עוד בעניין תראה שמלבד היות עניין זה נמשך על פי המשפט והדין כמ"ש, הנה הוא מיוסד עוד על פי המציאות הנברא²⁸.

הערות - ילמד עניים דרכו

24 זאת מפני שהעכירות והחושך שגרם חטאו של אדם הראשון יצרו קלקולים נוראיים שיסורי העולם הזה אינם יכולים לתקנם. נמצא ש"עולם הנשמות" הוא שם כולל לגן עדן ולגיהנם. כן כתב הרמב"ם בהל' תשובה ו,א: "והקב"ה יודע איך יפרע: יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים... ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה, ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא".

25 כן נראה מהמשנה בסנהדרין בפרק חלק: "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב... ואלו שאין להם... - ושם ברשימה נמצאים מועטים לעומת ה"כל". ואלו הם שיצאו מכלל ישראל.

26 כפי שיבאר הרמב"ם חלק א' סעיף ה, שהמשפט האלוהי תואם את מצבו הפנימי של האדם, כי המצוות יוצרות שלמות, ואלו העברות - חושך ועכירות. ז"ל הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק: "וכבר זכרו דברים זולת אלו, שעושים אין לו חלק... לפי שלא תבוא פעולה מאלה הפעולות, ואף על פי שהן קלות לפי מחשבת החושב, אלא מנפש גרועה, שלא הושלמה, ואינה ראויה לחיי העולם הבא".

27 כן הכריע הרמב"ם בשער הגמול (חלק א): הדין בראש השנה, הדין ביום המיתה ויום הדין הגדול בעת התחייה. אולם ברמב"ם בהל' תשובה פרק ג מובאים רק הדין ביום המיתה והדין בראש השנה.

28 כבר ראינו לעיל א,ב שהשכר על המצוות איננו חיצוני, אלא המצוות מקנות לאדם את השלמויות האלוהיות עצמן, והן הארת ה' וקרבת ה'. הוא הדין בחטאים ובעונושים - אין מדובר במשפט ועונש

מסלול 1: יום ד, כד אייר מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר מסלול 4: יום ב, כד אייר

וזה כי הנה כבר ביארנו שהמעשים הטובים מעצימים הם באדם, בגופו ונפשו, מציאות שלמות ומעלה. והפכם – המעשים הרעים – מעצימים בו מציאות עכירות וחסרון, והכל בשיעור מדוקדק כפי מה שהם המעשים, לא פחות ולא יותר. והנה האיש הצדיק, שהרבה בעצמו שיעור גדול מן הזוהר והמעלה, אך מצד אחר מפני מיעוט מעשים רעים שעשה הנה נמצא בו תערובת קצת חושך ועכירות, כל זמן שיש בו התערובת הזו, איננו מוכן והגון לדבקות בו יתברך שמו²⁹. על כן גזר החסד העליון שימצא לו צירוף, והוא כלל היסורין ששם יתברך שמו בסגולתם³⁰ להסיר מאותו האדם העכירות ההוא, וישאר זך ובהיר, מוכן לטובה בזמן הראוי.

ואמנם כפי שיעור העכירות שקיבל האדם במעשיו, כך יהיו היסורין שיצטרכו לציורפו. ואפשר שלא יהיה בכוח היסורין הגופניים להסיר העכירות ממנו, ויצטרכו לו יסורין נפשיים.

והכלל מתפרט לפרטים הרבה, אי אפשר לשכל האדם להקיף על כולם.

ו. זכות הרשעים הגמורים כלה בעולם הזה

אכן הרשעים הגמורים, הם אותם שנתעצם במ בעוצם רוע מעשיהם עכירות כל כך גדול, וחושך כל כך רב, עד שנשחתו בגופם ונפשם באמת, ושבו בלתי ראויים בשום פנים להדבק בו יתברך שמו.

והנה אפשר שימצאו בידם קצת מעשים טובים, אבל הם מעשים שבעלותם במאזני צדקו יתברך שמו אינם מכריעים את בעליהם לצד הטוב האמיתי כלל, לא מצד כמותם ולא מצד איכותם³¹. כי הרי אילו היו מכריעים אותם לזה, כבר לא היו נחשבים (אותם

הערות – ילמד ענוים דרכו

חיצוני, כמו שמבאר והולך. וכן ביאר הרמח"ל לקמן בפרק ג' "והנה כל זה שזכרנו עד עתה על צד המשפט..."

29 במסילת ישרים פרק טז מבאר הרמח"ל שאפילו בתוך מעשה אחד של מצווה, אם יש בו חלקים שאינם טהורים – הוא לא יעלה על מזבח ה': "כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיייה מנופה בשלוש עשרה נפה, שכבר טהור לגמרי מכל סיג, כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג..."

30 כדי לסבר את האוזן נדגים זאת מעניין התענית, שעל פי חז"ל יש בה תיקון לחטאים. התענית מאכילה ושתייה ועינוגי הגוף יוצרת צער לגוף וצער לנשמה שהלכה בדרכיו ואיבדה את תשוקותיה הרוחניות (כמו אדם שעובר גמילה). על ידי התענית האדם מזדכך מתאוות הגוף ומתעוררת בו בחזרה התשוקה לרוחניות. כך גם בעולם הנשמות – אין בו הנאות גשמיות, והנשמה שהלכה בדרכי הגוף מתייסרת בתענית גדולה ובכך מתנקה מעכירות החטא. זהו שאומר הכתוב: "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וכו'".

31 יש שני מצבים שבעבורם האדם זוכה לחיי עולם הבא: איכות – עשיית מצווה אחת לשמה, וכמו שביאר הרמב"ם בפירוש המשנה בסוף מכות, והיא עומדת לו כנגד כל העבירות. ועל זה אמרו "יש קונה עולמו בשעה אחת". ועיין ירושלמי קידושין בסוף פרק א על המשנה "כל העושה מצווה אחת". כמות – רוב חייו היה בן מצוות ועשה הרבה מהן אך לא לשם שמים, ועצם האווירה בתוך

מסלול 1: יום ד, כד אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר
מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 4: יום ב, כד אייר

האנשים) רשעים גמורים, אלא מאותם שמצטרפים והולכים עד שמגיעים אל מצב מוכן לטוב. אכן כדי שלא תהיה מידת הדין לוקה - שישארו מעשים אלה בלי גמול - הוחק שינתן להם שכרם בעולם הזה כמ"ש, ונמצא הזכות ההוא כלה, ואינו מגיע להעצים בהם שום מעלה אמיתית.

שאלות מנחות:

- ✦ האם היסורים הם חסד או דין או שניהם יחד?
- ✦ מדוע ההשגחה שבאה להכין בכלליות את העולם הזה לעולם הבא מנסה להרחיב את הזכאים לחיי עולם הבא?
- ✦ האם עונשי גיהנם הם לנשמה או לגוף?
- ✦ כיצד ניתן לייסר את הנשמה וכיצד יסורים יוצרים תיקון לחטאים?
- ✦ האם עולם הנשמות כולל גם את גיהנם או רק את גן עדן?
- ✦ כיצד הרשע מקבל שכר על מצוות שהן רוחניות ושכר גשמי לא מספיק להן? "שכר מצווה בהאי עלמא ליכא"?

מסלול 2 - הלימוד בשישי-שבת ברמב"ן על הפרשה

הערות - ילמד ענוים דרכו

עולם המצוות היא המזכה את נפשו לחיי עולם הבא. ואלו שתי הדעות - ר"ל ור"י - בסנהדרין קיא, א (וכונת ר"ל בבינוני - שהכריע עצמו לכף חובה). הרשע הגמור הוא מי שאין לו לא כמות ולא איכות.

מסלול 1: יום ד, כד אייר	מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר	מסלול 4: יום ב, כד אייר